

Hol tartózkodik a király?

Hunyadi Mátyás itineráriuma

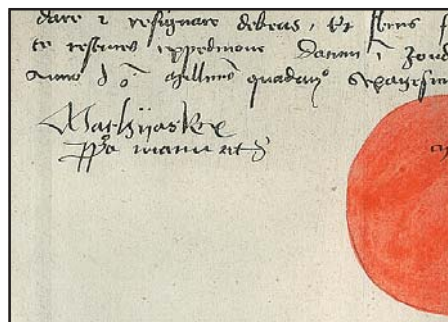
A királyok itineráriuma, azaz a királyi tartózkodási helyek listája a politikatörténet nélkülözhetetlen segédeszköze. A legutóbbi bő évtizedben megjelent néhány alapvető fontosságú magyar itinerárium legfőképp Engel Pál (Zsigmond király), Stanislaw Sroka (I. Ulászló király) és C. Tóth Norbert (Zsigmond király, Mária királynő) tollából. Azonban a hiányok a meglévő eredményeknél lényegesen nagyobbak. Mindez különösen igaz késő középkori, 1444 után élt, uralkodott királyainkra. Pedig a forrásviszonyok ebből az időszakból korántsem olyan szegényesek mint azt korábban gondoltuk. Csupán Hunyadi Mátyás 33 évi uralkodását figyelembe véve közel 15 ezer királyi kibocsátású oklevéllel számolhatunk, s az öt követő Jagelló királyok esetében ez a szám még nagyobb. Ezen adatok alapján ha eljátszanánk azzal a kissé talán helytelen gondolat- tal, hogy a 33 év = 12 ezer nap, akkor átlagosan 1 és negyed királyi oklevél létét tételezhetnénk föl Mátyás király uralkodása minden egyes napjáról. Voltaképpen élete, pontosabban: „hivatalos”, királyi élete minden napjának mozgását módunkban állhat(na) nyom- mon követni.

Döntő: a pecsét

A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű. Ugyanis a magyarországi középkori forrásadottságokból fakadóan a ránk maradt oklevelek jelentős része királyitinerárium elkészítéséhez egyáltalán nem, vagy csak erősen korlátozottan használható. Ennek oka a magyar középkori források pusztulástörténetéből eredően, a nagyon nagy

számban megmaradt, *hiteleshelyeknek küldött mandátumokban* keresendő. Az oklevelek ugyanis legnagyobb részét Budán keltek – még akkor is, amikor a király nem tartózkodott ott (!) –, s a kancellária mindennapi működésének termékei voltak. Felhasználásuk inkább az udvari hivatalok működésének kutatásában segíthet, de az uralkodó holléte felől csak kevés támponttal szolgálnak.

Maradnak forrásként az utazások során kibocsátott *adománylevelek* – amelyekből szerencsénkre jócskán akad –, misszilisek és egyéb olyan dokumentumok, amelyek, dacára formuláiknak, valamelyest mégis a király személyéhez vagy közvetlen kíséretéhez köthetők. Az ezekben való tájékozódást, egymástól való elválasztásukat leginkább a *pecsétek* segítik. A jobbára Budáról keltezett bírósági okleveleken a király egyetlen és egész uralkodása alatt használt bírói pecsétje függött. Ezenkívül azonban még számos további pecsétet alkalmazott Mátyás kancelláriája. Számunkra ezek közül az ún. magyar királyi titkospecsét és a gyűrűspecsét a lényeges. A királyi titkospecsétje általában, noha nem mindig, a király személye körül volt használat-

Mátyás saját kezű aláírása

ban. A tendencia azt mutatja, hogy a déli, főleg a török elleni hadjáratok idején inkább a kancellár kezelte, míg nyugat felé gyakrabban vitte magával a király.

Sokkal érdekesebb a gyűrűspecsét kérdése. Az oklevelek pecsételési leírásaiban „titkos” és „egyszerű gyűrűspecsét”-tel is találkozhatunk. Több jel azonban azt mutatja, hogy a különféle elnevezések alatt egyféle pecsétet értek. Mátyás személyéhez és egyedi akaratához ez a pecsét „állt a legközelebb”. Amikor gyűrűspecséttel adott ki a király oklevelet, szinte minden esetben ott is tartózkodott.

Középkori uralkodóink közül *elsőként* Mátyás esetében rendelkezünk értekelhető számú, saját kezűleg aláírt irattal. Noha számuk a teljes, közel 15 ezer darabot kitevő anyaghoz képest még meglehetősen csekély (maximum 1%), időbeli szórtságuk annyit lehetővé tesz, hogy az itinerárium ellenőrző adataiként, tehát annak gerince gyanánt használhassuk ezeket.

Mit mutatnak az itineráriumok?

A királyi hadjáratok iránya, dinamizmusa, időtartama meghatározásához elengedhetetlen a tartózkodási helyek nagyjából pontos ismerete. Azonban ennél lényegesen több lehetőség kínálkozik a felhasználásra. Középkori uralkodóink „ön-célúan” általában nem utaztak, a német-római császárok vagy éppen a lengyel királyok *Königstummrittjeinek* (rendszeres, országos körútjainak) nálunk nem lelhetjük nyomát a késő középkorban. Mind a sok mozgásnak, mind a hónap- vagy évszámra történő

Királyi pecsétek Mátyás korában

Hunyadi Mátyásnak – a késő középkor többi magyar uralkodójához hasonlóan – több, egyidejűleg használt pecsétje (lat.: *sigillum*) volt. Ezek egy része szélesebb körben is ismert. Leghíresebb és legszebb az ún. *aranypecsét* (fémből lévén, bullának is nevezzük), amit ünnepélyes alkalmakkor, privilégiumok megerősítésénél alkalmaztak. Használatáról csak 1464–1465-ből vannak adataink. A *királyi felség-* vagy *kettőspecsét* ugyancsak a királyi kegyenylvántás legfontosabb eszközeinek

tekinthető, két oldalához külön pecsétnyomók (lat.: *tiparium*) tartoztak. A mindennapi ügymenetben a *bírói*

és a *titkospecsét* játszott kiemelkedő szerepet. A király

nevében kelt oklevelek 90-95%-án is ezt a kettőt találhatjuk. A bírói pecsét a király nevében

működő bíróságok okleveleire került (Mátyás 1458–1490 között folyamatosan egyetlen bírói

pecsétet használt, egyetlenként pecsétjei közül), míg a titkospecsét szerepe a királyi akaratnyilvánítás

folyamán kiadott dokumentumok (pl.: adományok) folyamatos hitelesítése volt. Nemesgyzer kimutatható,

hogy a titkospecsét, ill. kezelője elválk a sokat utazó király személyétől. Ilyen esetekben a királyi okleveleken a *gyűrűspecséttel* találkozhatunk, ami a király

személyéhez leginkább kötődött. Jóllehet több jel azt is igazolja, hogy Mátyás már ezt a pecsétet sem

tartotta magánál, nem viselte a kezén, hanem egyik bizalmas titkára (az 1480-as években Bakócz Tamás, a későbbi esztergomi érsek) kezelte. Az

elsősorlatokon túl időről időre számolnunk kell az egyes pecsétek megújításával is, amit új ország

részek meghódítása vagy a királyi címek megváltozása indokolt. Ez történt pl. Mátyás

titkospecsétjével 1464-ben, de a magyar király cseh titkospecsétje is megjelent 1469 után. A megújítás zöm

mel a pecsétkép átalakulásával (címerbővüléssel) és a körirat változásával járt. A mátyási pecsét

használat sűrűjében az 1471. évi VIII. törvény kívánt rendet teremteni, amikor a király által használható

pecsétek számát ötben határozták meg: aranypecsét, felségpecsét, bírói, titkos- és gyűrű

specsétek.

H. R.

Mátyás király aranypecsétjének előlapja

Második titkospecsétje

Kettős felségpecsétjének előlapja (MOL)

Reneszánsz építkezés. Az Averulinus-corvina miniatúrája

helyben maradásnak jobbra jól meghatározható *politikai, katonai indokai* voltak.

A zömében Budáról kiinduló utazások mögött minden esetben nyomós okokat érdemes keresni. Mátyás uralmának kezdetén, 1458 májusának második felében – az ismert irodalmi és levéltári adatainktól merőben eltérően – kimutatható a király rövid, csupán Veszprémet és Fehérvárt érintő utazása. Az út pontos okát nem ismerjük, azonban a hely és az időpont több mint beszédes. Feltételezhető, hogy egy, az 1440. évi, I. Ulászlóéhoz hasonlatos provizorikus királykoronázást szeretett volna lebonyolítani vagy maga Mátyás, vagy a politikai elit.

Hasonlóan érdekes megfigyeléseket tehetünk a *királyi rezidenciák* használatának vizsgálatakor. A 15. században Budán kívül négy fontosabb királyi várral számolhatunk: Pozsonnyal, Tatával, Diósgyőrrel és Visegráddal. A magyarországi, de az európai művészettörténetben is jól ismert és magas színvonalon kiépített visegrádi királyi palota – és a város – Mátyás kori szerepét érdemes újragondolni.

Meglepő, de 1468 előtről nincs egyetlen hitelt érdemlő adatunk sem a király visegrádi tartózkodásáról, s az 1468 június-júliusában szép számmal itt kelt királyi oklevelek sem igazolják az uralkodó itteni létét. Ezek az okmányok sokkal inkább a *kancellária visegrádi működésének* és vele párhuzamosan Pálóczi László országbírói bírósága kihelyezett ülésének lehetnek termékei. Zömük hétköznapi, ún. eljárásra, vizsgálatra utasító mandátum egy-egy hiteleshelyhez vagy megyéhez. Van, amikor nem kell a király személyes holléte felől találgatásokba bocsátkoznunk: 1468 nyarán minden kétséget kizáróan a cseh hadszíntéren, Třebíč ostromtáborában, majd Brünnben volt Mátyás, miközben a nevében Visegrádon okleveleket adtak ki.

Kísértetiesen hasonló a helyzet 1472 szeptemberében, amikor a király pozsonyi, majd esztergomi tartózkodása idején kelt oklevelek sora Visegrádról, ugyancsak az ő neve alatt. Abból azonban, hogy ezekben a napokban a Báthori István által vezetett országbírói bíróság itteni tevékenységéről van adatunk, illetőleg a visegrádi keltezésű

okleveleken a király személyéhez a leg- ritkábban kapcsolódó, ún. bírói pecsét- je található, különösebb kockázat nél- kül föltehetjük, hogy Mátyás nem járt ezen az őszön a városban.

1481 késő nyarán is föltűnik a kirá- lyi oklevelek keletkezési közt Visegrád neve, jóllehet ekkor a király folyama- tos budai tartózkodásáról vannak ada- taink. Noha bizonyíthatóan titkospe- cséttel kelnek itt oklevelek, egyéb for- rásaink adatai alapján a király tényle- ges jelenlétét nem tételezhetjük föl.

A király és a királyné utazásai

A vizsgálatok egy másik útját jelenti a király mozgásának összevetése más ha- talmi szereplők utazásaival, politikai működésével. Ezek sorában az egyik legérdekesebb a királyi feleségek sze- repe. Az 1300 előtti királynék jobbára a korban *medium regnare* nevezett területen, a Buda, Fehérvár, Eszter- gom által meghatározott háromszög- ben tartózkodtak, s csak kivételes alkalmakkor utaztak a királyság távoli pontjaira. Feltételezhetjük, hogy a höl- gyek a politizáló, hadakozó férfiaknál lényegesen kevésbé voltak utazó ked- vűek a Mohács előtti Magyarországon. Mátyás 1476-ban hazánkba érkezett fe- lesége, Beatrix esetében azonban a helyzet megváltozott. Noha a királyné életéről számos munka született, itine- ráriumvizsgálattal a róla alkotott képünket tovább színesíthetjük. A ku-

A Mátyás kori Buda Hartmann Schedel világkrónikájában. Színezett fametszet, Nürnberg, 1493

tatás már régen bizonyította, hogy Be-atrix és Mátyás 1476. évi házasságát követően a király és új felesége közt bizalmas kapcsolat alakulhatott ki, ami csak később romlott meg, különösen azután, amikor világossá vált, hogy a királynénak nem születhet gyermeke. Ha ezen esztendő királyi és királynéi mozgását vizsgáljuk, érdekes kép raj- zolódhat ki.

Amikor Mátyás Budán – vagy 1485-öt követően Bécsben – hosszab- ban időzött, felesége ottléte is tartósan kimutatható. A rendelkezésünkre álló királynéi oklevelek keletkezési sora azt tükrözi, hogy a hadjáratok alatt is élvezhették egymás társaságát. Azt tudhatjuk, hogy a király csakugyan be- leszeretett ifjú feleségébe, így Beatrix politikai befolyása is hamar kialakulha- tott, de az a jelenség, hogy a hadi ese-

mények közelében mutathatjuk ki a királynét és kíséretét, mégsem szokvá- nyos. Az még jól magyarázható, mit kereshetett Beatrix 1478 januárjában Korneuburgban (Ausztria), amikor Mátyás épp a Bécset körülölelő várak bevételén, elszigetelésén fáradozott, hiszen férje nem sokkal korábban, de- cemberben tette le a cseh királyi esküt ugyanott. Erről kellően tájékozott el- beszélő forrással is bírunk, amely a királynén túl még Szilágyi Erzsébet tá- borba szállásáról is megemlékezik. (Föl is jegyezték, hogy a hadjárat indu- lásakor inkább nászmenethez hason- lított, mintsem igazi hadi menetelés- hez.)

1482 szeptemberében a pozsonyi városi számadáskönyvek arról tanús- kodnak, hogy a frissiben megszállt Hainburg (Ausztria) várába Beatrix királyné bútorokat és ágyneműt vite- tett az odarendelt udvari személy- zettel, láthatólag azért, hogy ott hosszabb-rövidebb időre maga is meg- szálljon. Ezután pedig alig lepődhe- tünk meg azon, hogy 1485 januárjának végén az asszonyoknak gyaníthatóan nem való bécsi ostromtáborban is ki- mutatható a királyi hitves jelenléte. Ráadásul a tábor elhagyása után sem tért vissza Budára vagy más királyi székhelyre, hanem Pozsonyban időz- ve, azaz újfent a közelben várta ki a város elestét. Ugyancsak a közeli Pozsonyban fogadta a friss híreket Mátyás 1486. szeptember-októberi harcairól, amiket az osztrák-morva határvidéken folytatott. Bécsújhely (Wiener Neustadt) ostroma alatt is ki- mutatható férje mellett 1487 nyarának derekáról.

Az esztergomi vár épületei az 1595. évi pusztulás előtt. Franz Hogenberg metszetének részlete

A király és előkelői: együtt vagy külön?

Az uralkodói itineráriumokkal együtt vizsgálható a kiemelkedő arisztokraták, a hivatalokat viselő bárók mozgása. Így arról nyerhetünk információkat, hogy hol és kikkel együtt tartózkodott a király. Különösen érvényes ez a sokat utazó Mátyásra.

A királyi oklevelek kibocsátói között magát az uralkodót, ill. sokkal többször a kancelláriai vezetőket és helyetteseiket kell keresnünk, mintsem a nádort vagy az országbírókat. Ezeknek ugyanis volt saját bírói és oklevéladó „irodájuk”. Ugyanakkor az urak hollétének ismerete amiatt bírhat jelentőséggel, mert ezáltal legalább részlegesen megismerhetővé válhat egy-egy királyi hadjárat résztvevőinek köre, a királyi kíséret és a *döntéshozatalban részt vevők* legalább részleges összetétele. Túlságosan sok politikailag jelentős személy egy helyben léte, avagy éppenséggel a királytól való távolléte beszédes lehet a korszak politikatörténetét illetően. Peter Eschenloer borszlói írnok vagy Antonio Bonfini, a nagy humanista történétíró ugyan sokszor utal a királlyal tartó urak körére, jó néhányszor meg is nevezik őket, de ezzel nem elégedhetünk meg. Ráadásul ezek az említések nem fedik le az általunk vizsgálni kívánt események és személyek körét. A kutatás mai állása szerint csupán a Szapolyai testvérek (Imre és István), valamint Pálóci László országbíró részleges vagy teljes itineráriumával rendelkezünk Mátyás uralkodása idejéből. Ennél jobban csak a Zsigmond kor előkelőinek mozgását ismerjük.

A Mátyás kori arisztokraták a korábban vártnál, gondoltnál lényegesen kevesebbet forogtak a királyi udvarban vagy a király környezetében. Sőt, a jelek szerint nem is

A Herkules-kút a visegrádi királyi palota díszudvarán
(rekonstrukció)

vágytak túl sokat ott tartózkodni. Ez a megállapítás igaznak látszik akkor is, amikor a király hosszabban Buda várában él, és olyankor is, amikor távol van onnan, pl. hadjárat idején. Az 1460-as években a Szapolyai testvérek felváltva vezették a Felső részek (lényegében a mai nyugat- és közép-szlovákiai régió) védelmét a huszita támadók ellenében, míg közben Imre boszniai kormányzóként az évtized első felében a déli határok mentén utazott sokat. Ugyanekkor Pálóci László országbíró, amikor csak tehette, távoli, ekkortájt kiépített rezidenciáján, Patakon (ma: Sárospatak) pihent. Innen csak akkor mozdult ki, ha valamely fontos politikai, katonai esemény erre rákényszerítette. 1464-ben pl. csak Mátyás koronázása miatt hagyta el az ország keleti szegletét. Bő évti-

A cseh királyi címer
a Herkules-kút káivalapján

zeddel később Báthori István országbíró és erdélyi vajda mozgása nagyobb részben a Tiszántúlra és főleg Erdélyre korlátozódott, különösen hadjáratok idején.

Mátyás igencsak nagyszámú utazásának együttese a késő középkori Magyar Királyság működését illetően alapvető kérdéseket vet fel. Ténylegesen mely személyek vehettek részt a mindennapi ügyek intézésében? Ha a király és a hivatalviselő bárók többsége távol volt az ország hatalmi, igazgatási központjaitól, akkor azok a centrumok hogyan működhettek zavartalanul? Másod-, harmadvo-nalbeli, ún. főállású személyek vitték a folyó ügyeket? Mennyire voltak ezek a személyek állandó alkalmazottak? Több bárót is kiszolgáltak, amikor azok elvesztették tisztségüket? Valóban igaza lehet azoknak az elképzeléseknek, amelyek a Mátyás kort a korra újkori hivatali/hivatalnoki állam egyfajta előképének tekintik?

Lehetséges, hogy a báróknak az udvartól való ily markánsan megragadható távolléte magyarázza rezidenciáik elhelyezkedését is? Kubinyi András kutatásaiból tudjuk, hogy épp ezekben az évtizedekben a jelentősebb arisztokraták fő rezidenciái rendre Budától távol, néha sok száz kilométerre alakultak ki vagy oda helyeződtek át. Netalán éppen a határozott, erőskezü Mátyástól akartak távolabb kerülni? Ugyanide tartozna, hogy a következő időszak, a Jagelló-kor arisztokratáinak udvarbeli jelenlétét is megvizsgáljuk. Meglepő képet kapnánk: a békülékenyebb Ulászló környezetében Mátyásénál alighanem több bárót tudnánk kimutatni.

*

Mindez persze csupa hipotézis és kérdésfelvetés. Ám megválaszolásuk talán közelebb vihet bennünket a Mátyás kori állam működésének jobb megértéséhez, melynek vizsgálatában az itineráriumnak, ha nem is kitüntetett, de mindenképp méltányos hely juthat még a későbbiekben.

HORVÁTH RICHÁRD